

Reading and Intellectual Comparison of Siyasat- Nameh and Qaboos-Nameh based on the P4C Theory

Zeinab Amozegar *

Ph.D. Student in Persian Language and Literature, Urmia University, Urmia, Iran

Bahman Nozhat

Professor, Department of Persian Language and Literature, Urmia University, Urmia, Iran

Abstract

The Philosophy Program for Children or Fabak, known worldwide by the acronym (P4C) to improve children's thinking, was presented in 1962 by Lipman, who is a professor at Columbia University. With regard to the components of philosophy for the child and the three literary, intellectual, and psychological competencies, there can be found anecdotes in Persian literature in which at least one or two philosophical themes and concepts appropriate to indigenous culture have been used. Since, according to the objectives of the Philosophy Program for the Child, there must be selected anecdotes that are in line with the standards and principles of Fabak, the two books of Siyasat-Nameh written by Khajeh Nizam al-Molk Tousi and Qaboos-Nameh from Onsor al-Maali Keykavus can be a prominent example of Persian literature in this field. These two books are valuable Persian works, full of ethical concepts and educational teachings expressed in the story. By examining the stories, in line with the features of the Fabak stories, we find that most of the stories in the two books are both engaging and child-friendly in terms of processing as well as themes. In this essay, he has attempted to explain the philosophy program for the child according to the founder of the program, Lipman, and others such as Philip Kam, and to explain the characteristics of intellectual stories. Therefore, content analysis and deductive analysis have been used to do this and to explain the underlying data.

Keywords: Ethics, Siyasat-Nameh, Qaboos-Nameh, Philosophy for Child, Child, Philosophical Themes.

The present paper is adapted from a Ph.D. thesis on Persian Language and Literature, Urmia University.

* Corresponding Author: aram.amozegar@gmail.com

How to Cite: Amozegar, Z., Nozhat, B. (2023). Reading and Intellectual Comparison of Siyasat-Nameh and Qaboos-Nameh based on the P4C Theory. *Literary Text Research*, 27(95), 69-96. doi: 10.22054/LTR.2021.49741.2939

خوانش و مقایسه فکری سیاست‌نامه و قابوس‌نامه بر اساس نظریه P4C

زینب آموزگار * دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

بهمن نزهت استاد، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

چکیده

لیپمن استاد دانشگاه کلمبیا، در سال ۱۹۶۲ م. برنامه فلسفه برای کودک یا فبک را که با نام اختصاری p4c شهرت جهانی یافته است، برای بهبود تفکر کودکان پایه‌گذاری کرد. با توجه به مؤلفه‌های فلسفه برای کودک و سه بسندگی ادبی، فکری و روان‌شناسی، حکایاتی را در ادب فارسی می‌توان یافت که در آن، حداقل یک یا دو مضمون و مفهوم فلسفی متناسب با فرهنگ بومی به کار رفته است. از آنجاکه بر طبق اهداف برنامه فلسفه برای کودک می‌بایست حکایت‌هایی گزینش شوند که با معیارها و مؤلفه‌های فبک بالاترین همخوانی را داشته باشند، به نظر می‌رسد دو کتاب سیاست‌نامه از خواجه نظام‌الملک طوسی و قابوس‌نامه از عنصرالمعالی کیکاووس، می‌توانند از نمونه‌های برجسته‌ی ادب فارسی در این زمینه باشند. این دو کتاب از جمله آثار ارزشمند فارسی و سرشار از مفاهیم اخلاقی و آموزه‌های تربیتی هستند که در قالب داستان بیان شده است. با بررسی داستان‌ها، مطابق با ویژگی‌های داستان‌های فبک این نتیجه حاصل می‌شود که بیش‌تر داستان‌های این دو کتاب به لحاظ پردازش و هم‌چنین موضوعات طرح‌شده، از جذابیت و قابلیت مناسبی برای کودکان برخوردار هستند. در این نوشته، سعی بر آن بوده که برنامه‌ی فلسفه برای کودک طبق نظر پایه‌گذاران این برنامه یعنی لیپمن و افرادی نظیر فیلیپ کم، مطرح‌شده و ویژگی‌های داستان‌های فکری تبیین شود. از این‌رو، برای انجام این منظور و تشریح داده‌های بنیادین، از روش تحلیل محتوایی و قیاسی بهره گرفته شده است.

کلیدواژه‌ها: اخلاق، سیاست‌نامه، قابوس‌نامه، فلسفه برای کودک، کودک، مضامین فلسفی.

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ارومیه است.

* نویسنده مسئول: aram.amozegar@gmail.com

مقدمه

یکی از رویکردهای نوین در تعلیم و تربیت، «برنامه فلسفه برای کودکان» است که با نام اختصاری «فبک» از آن یاد می‌شود. لیپمن - طراح برنامه فلسفه برای کودک - سعی کرد که فلسفه را کاربردی کند و با این برنامه، رویکردی نوین را به نظام تعلیم و تربیت هدیه کرد. وی معتقد است که می‌توان فلسفه را به نحوی از نو طراحی کرد که به کودکان انگیزه دهد تا به استقلال فکری‌شان کمک کند. این برنامه، رویکردی است برای درگیر کردن ذهن آن‌ها با سؤالات جدی و مهم زندگی پیرامونشان تا به دریافت مهارت کافی و نحوه صحیح تعقل و تفکر نائل آیند. «فبک برنامه درسی جامع و منظمی است که از طریق گفت‌وگو فلسفی، مهارت‌های استدلال را در کودکان پرورش می‌دهد» (قائدی، ۱۳۹۵: ۳۱۰). در این برنامه، فلسفه ابزاری است برای پرورش ذهن فلسفی و کاوشگر اشخاص تا سبب بهبود کیفیت قضاوت شود.

صفایی مقدم (۱۳۸۸)، در مقاله‌ای با عنوان «برنامه آموزشی فلسفه برای کودکان» چنین می‌گوید: «لیپمن معتقد است ما می‌توانیم کودکان را به متفکرانی تبدیل کنیم که بیش از پیش نقاد، انعطاف‌پذیر و مؤثر باشند.» این برنامه به منزله یک تجربه آموزشی جدید و نیز نقدی بر آموزش و پرورش سنتی، در پی آموزش تفکر به کودکان است. «فلسفه برای کودکان، به منزله آموزش برای تفکر است. برنامه درسی فلسفه برای کودکان برای ارتقا و تقویت بیش‌تر مهارت‌های پیش‌بینی‌شده فکری کودکان مؤثر است» (ناجی و قاضی‌نژاد، ۱۳۸۶: ۵۱). برنامه درسی فلسفه برای کودک، اهدافی را به دنبال دارد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها یادگیری تفکر انتقادی است؛ در تفکر انتقادی، هدف این است که به فرد آموزش داده شود که چه زمانی و با چه روشی استدلال کند.

ادبیات و به تبع آن داستان، می‌تواند بهترین ابزار برای انتقال مفاهیم فلسفی به کودکان باشد که با کمک آن، بتواند در موقعیت‌های مشابه قرار گیرد و هم‌ذات‌پنداری کند. «ادبیات باید سبب گسترش دید انتزاعی اطفال شود، یعنی کودک را کم‌کم با مفاهیم انتزاعی و ماورای عینی آشنا سازد. در تخیل بی‌حد و حصر کودک، هر اتفاقی ممکن است

رخ دهد. این ویژگی سبب می‌شود بتوان از ادبیات همچون عامل مؤثری برای هدایت و مدیریت این تخیل به سمت مفاهیم فلسفی و انتزاعی بهره گرفت» (شریفی‌نسب، ۱۳۸۸: ۳۴۷). داستان به دلایلی از جمله: داشتن پیرنگ، شخصیت و موضوعات متنوع که در روند ادامه داستان کم‌کم بروز داده و خود را نشان می‌دهند، می‌تواند پیچیده‌ترین موضوع فکری برای کودک باشد. برنامه آموزشی فبک نیز می‌تواند متناسب با شرایط فرهنگی هر جامعه قابل اجرا باشد.

از آنجایی که محتوای داستانی یکی از مسائل فلسفه برای کودک است و از طرفی داستان‌های موجود در برنامه فلسفه برای کودک، غیربومی هستند و ریشه در رسوم و فرهنگ ما ندارند، بر آن شدیم که در این پژوهش از متون ایرانی استفاده کنیم، زیرا بومی بوده و ریشه در فرهنگ ما دارند. با توجه به آنچه گفته شد، در این پژوهش برآنیم تا بفهمیم آیا از دو کتاب سیاست‌نامه و قابوس‌نامه، برای برنامه فلسفه برای کودک می‌توان استفاده کرد و این که داستان‌های انتخاب‌شده با داستان‌های فبک دارای نقطه اشتراک هستند؟ مسئله اصلی این پژوهش، استفاده از این کتب برای برنامه درسی فبک به‌منظور تدوین محتوای بومی برای این برنامه درسی است.

۱. پیشینه پژوهش

تاکنون مقالات و کتب بسیاری در زمینه فلسفه برای کودک به نگارش درآمده است. در ایران، قائدی و ناجی از پیشگامان کتب و پژوهش در زمینه فبک به شمار می‌روند. رابرت فیشر کتاب «آموزش تفکر به کودکان» را نوشت که در سال ۱۳۸۵ اولین چاپ آن به ترجمه مسعود صفایی مقدم و افسانه نجاریان منتشر شد. سعید ناجی در سال ۱۳۸۵ کتاب «کندوکاو فلسفی برای کودکان و نوجوانان: گفت‌وگو با پیشگامان انقلابی نو در تعلیم و تربیت» را تألیف کرد.

در سال ۱۳۸۹ یحیی قائدی کتاب «فیلسوفان کوچک» را در نشر آبیژ به چاپ رسانید. در سال ۱۳۹۱ نیز احمد اکبری در مجله تفکر و کودک، مقاله «مضامین فلسفی در داستان متون ادب فارسی» را به چاپ رسانید. در زمینه فلسفه برای کودک در ادبیات و کتب ادبی

هم لیلا مجید حبیبی عراقی و همکاران، مقاله‌ای را تحت عنوان «خوانش فلسفی گزیده‌متون داستانی کلاسیک فارسی» در سال ۱۳۹۲ به نگارش درآوردند. در این پژوهش، حبیبی و همکاران، ضمن بررسی حکایت‌های موجود در کلیله و دمنه، بوستان و گلستان سعدی و همچنین کتاب مثنوی معنوی، به همخوانی و سازگاری این آثار با برنامه و اهداف فبک اشاره کرده‌اند.

در پژوهش حاضر، به صورت اختصاصی دو کتاب «سیاست‌نامه» و «قابوس‌نامه» به-عنوان دو کتاب بومی (متناسب با فرهنگ جامعه و آداب و رسوم ایرانی) مورد بررسی قرار گرفته‌اند که علاوه بر دارا بودن مفهوم فلسفی، همخوانی‌های لازم را با معیارهای کتب فبک دارند. با توجه به این که کتاب‌های غربی ممکن است گاهی در تعارض با آداب و عرف جامعه اسلامی-ایرانی و همچنین مروج فرهنگ غیربومی بوده باشند، بنابراین در راستای اهداف برنامه فبک می‌توان از این دو کتاب ارزشمند بومی استفاده کرد.

۲. فلسفه برای کودک در ایران

فلسفه برای کودکان، برنامه‌ای است که کودکان مدرسه‌ای را در تمام مباحث کلاسی و در زمینه موضوعات فلسفی مشارکت می‌دهد. از مهارت‌های مورد توجه در برنامه فلسفه برای کودکان، توانایی درک کل و توجه به مسائل از جنبه‌های مختلف است (Lipman, 2003: 2). توانایی تعقل، پرورش خلاقیت، رشد فردی و میان‌فردی، پرورش درک اخلاقی و... از دیگر اهداف این برنامه محسوب می‌شوند. لیمن برنامه فلسفه برای کودکان (فبک) را برای بهبود تفکر کودکان پایه‌گذاری نمود و فبک به‌طور رسمی، پژوهشگاه توسعه و پیشبرد فلسفی را برای کودکان تأسیس کرد.

دیری نپایید که این طرح بعد از دهه ۷۰ سده ۲۰ میلادی در آمریکا و سپس اروپا، با روش‌های مشابهی در دیگر کشورها نیز رواج یافت. امروزه «فلسفه برای کودکان» (p4c) شهرت جهانی یافته و در بیش از ۵۰ کشور دنیا مورد استفاده قرار گرفته است» (Lyle & Thomas-Williams, 2012: 1-2). اصطلاح فلسفه برای کودک، اخیراً با ترجمه برخی آثار و مقاله‌ها در کشور ما نیز معرفی شده است. «نخستین برداشت از این واژه، آموزش آرا

و عقاید فلسفی به کودکان است؛ نهضتی که در دهه اخیر به عنوان نگارش کتاب‌های فلسفی به زبان ساده رواج یافته است» (امی و دیگران، ۱۳۸۴: ۸).

در ایران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، عهده‌دار این برنامه بوده و از پیشگامان به حساب می‌آید. یکی از گروه‌های پژوهشی در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، گروه فلسفه برای کودکان و نوجوانان است. این گروه با مصوبه شورای گسترش آموزش عالی در تاریخ ۴ آبان ۱۳۸۶ شروع به فعالیت کرد و تاکنون در زمینه فلسفه برای کودکان، فعالیت‌هایی شامل: ارائه مقاله، تألیف و ترجمه کتاب، برگزاری سمینار، همایش و نشست انجام داده است.

یحیی قانلی از اولین پژوهشگران فلسفه برای کودکان در ایران است و رساله دکتری وی، یکی از نخستین پژوهش‌های ایرانی در این زمینه محسوب می‌شود. دکتر قانلی، رساله دکتری خود را با عنوان «نقد و بررسی دیدگاه‌ها و مبانی فلسفی آموزش فلسفه به کودکان» در کتابی با عنوان «آموزش فلسفه به کودکان - بررسی مبانی نظری» منتشر کرد. ایشان در سال ۱۳۸۳ نخستین کتاب تألیفی درباره فلسفه برای کودکان را در داخل کشور تألیف کرد و تاکنون بیش از ۱۰ کتاب تألیفی و تعدادی کتاب ترجمه در این زمینه دارد.

سعید ناجی نیز از فعالان این برنامه در ایران است. او پایه‌گذار گروه پژوهشی فلسفه برای کودک در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی بوده و دارای ۱۵ کتاب در زمینه فلسفه و فلسفه برای کودک است که می‌توان به «در پی معنا»، «کندوکاو فلسفی برای کودکان و نوجوانان»، «گفت‌وگو با پیشگامان» (۲ جلد)، «تفکر انتقادی در کلاس درس»، «داستان‌هایی برای کندوکاو فلسفی» (۲ جلد)، «معیار فبک برای داستان» و... اشاره کرد.

۳. مبانی نظری

با توجه به ویژگی‌های داستان‌های فبک از دیدگاه بنیان‌گذاران و ترویج‌دهندگان این برنامه، در ادامه، مبانی نظری آن مورد بررسی قرار گرفته و توضیحات لازم در مورد آن‌ها به اختصار ارائه می‌شود.

۳-۱. محتوای فلسفی

مهم‌ترین و اصلی‌ترین معیار در انتخاب داستان‌های فلسفه برای کودکان، داشتن محتوای فلسفی است. فیلیپ کم^۱ در کتاب «باهم فکر کردن»، دو ویژگی را برای داستان‌های فلسفی برمی‌شمارد که مشتمل بر محتوای فلسفی و کندوکاو‌پذیری است (کم، ۱۳۸۹: ۳۶). لیپمن - مؤسس فلسفه برای کودکان و نوجوانان - معتقد است که تعلیم و تربیت بدون فلسفه، توخالی است (ناجی، ۱۳۹۳، ج ۲: ۲۰). همان‌طور که ناجی در کتاب کندوکاو فلسفی برای کودکان یادآور شده است، فلسفه در معنایی که لیپمن مد نظر دارد، اشاره دارد بر این که تعلیم و تربیت نباید حافظه‌محور باشد، بلکه باید تأمل‌محور باشد؛ یعنی بر اساس آن تلاش شود که از کودکی به فرد یاد داده شود که درباره مسائل و مشکلات تأمل و اندیشه کند و برای حل آن راهی بیابد. از این رو، پرسش‌های مطرح‌شده در متون، حوزه‌های گوناگون یادگیری هم‌چون رشد فردی، مطالعات اجتماعی، ادبیات، هنر و علوم را در بر می‌گیرند و هر یک از آن‌ها در رشد و تربیت کودک مهم و مؤثر هستند.

مان گریگوری^۲ فهرستی از شاخه‌های فلسفه دانشگاهی ارائه می‌دهد که می‌تواند معیار کار پژوهش حاضر در استخراج بن‌مایه‌های فکری از داستان‌ها قرار بگیرد. این شاخه‌ها را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

- اخلاقی: درست، غلط، خوب، بد، وظیفه، همدردی و...
- زیبایی‌شناسی: زیبایی، هنر، ارزش و...
- منطق: دلایل، علت و معلول، روابط شرطی (اگر... آنگاه...)، برهان، استدلال و...
- معرفت‌شناسی: معرفت، عقیده، حقیقت و...
- سیاست: انصاف، عدالت، قدرت، دولت و...
- متافیزیک: واقعی، غیرواقعی، زمان و...
- فلسفه علم: علوم تجربی، سودمند و غیرسودمند بودن علوم و...

---

1. Philip Cam
2. Geregory

- فلسفه تعلیم و تربیت: آموزش و پرورش، شیوه آموزش و... (ناجی، ۱۳۹۰، ج ۲: ۱۴۴).

۳-۲. آموزش مهارت‌های تفکر

کودک با همان قدرت تفکر نسبتاً محدودی که دارد، می‌تواند زندگی کند. «باوجود این، کودکان نیاز به فهم دنیا دارند و به‌طور طبیعی دربارهٔ محرکات پیرامون خود کنجکاو هستند. ولی آن‌ها برای معنا بخشیدن به جهان، نیازمند یاری گرفتن از دیگران هستند تا اطلاعاتی را دربارهٔ تجربه‌های خود گردآوری و طبقه‌بندی کرده، پردازش کنند و نسبت به آن‌ها واکنش نشان دهند؛ بنابراین برای کمک به کودک باید در فهم ماهیت فرآیندهای معنابخشی تلاش کرد» (فیشر، ۱۳۹۶: ۲۵). داستان در برنامهٔ فلسفه برای کودکان، مانند ابزاری برای آموزش مهارت تفکر به شمار می‌آید. بدیهی است، «آنچه در فلسفه مورد توجه قرار می‌گیرد، شیوهٔ تفکر و اندیشه است که در سطح زیرین داستان نهفته است... تفکر فلسفی در داستان‌ها همچون مهارتی توصیف‌شده که به‌سادگی قابل تدریس و آموختن است» (ناجی، ۱۳۹۳: ۵۷).

۳-۳. شیوهٔ پایان‌بندی (تلقین)

از ویژگی‌های اساسی دیگر داستان‌های فلسفی، شیوهٔ پایان‌بندی غیرتلقینی است، چنان‌که لپمن نیز بر این نظر است. برنامهٔ فلسفه برای کودکان، قصد دارد روش کار فلسفی یا نحوهٔ وارد شدن در کاوش فلسفی را به کودکان آموزش دهد. این کار، متفاوت‌تر از حکایت‌ها یا ضرب‌المثل‌هایی است که هدفشان ابلاغ گوهر کوچکی از حکمت است که اغلب در صفحات آخر داستان می‌آید (ناجی، ۱۳۹۰: ۴۵). در داستان‌های فبک، ذهن کودک می‌تواند با یک حرکت به‌راحتی به سمت بحث و گفت‌وگو سوق پیدا کند و نکتهٔ مهم آن است که در این داستان‌ها، دربارهٔ درست یا غلط بودن چیزی نباید نظر حتمی داد و باید کودک را در نتیجه‌گیری از بحث، آزاد گذاشت و چیزی را به او تلقین نکرد.

۳-۴. کندوکاو

یک داستان فکری باید موجب تحرک شود و ذهن مخاطب را به تلاش وادار کند. «داستان‌ها باید محرک کندوکاو باشند، به‌جای این‌که ختم کلام باشند و حرف آخر را بزنند، باید کنج‌کاوکننده، به‌یادآورندهٔ مسائل، پرسش‌برانگیز، محرک و شروعی برای کندوکاو باشند» (ناجی، ۱۳۹۵: ۷). لیمن، تعریف واژهٔ کندوکاو در برنامهٔ فبک را این‌گونه بیان می‌کند: کودکان در داستان به‌نوعی یک حلقهٔ کندوکاو را تشکیل می‌دهند که در آن هر کس تا حدی در یک تحقیق مشارکتی برای کشف راه‌های ثمربخش‌تر سهیم است (Lipman, 1992: 4)؛ بنابراین، کارکرد کندوکاو در داستان‌های فکری، نیل به تفکر مشارکتی است. از این‌رو، در داستان‌های فبک، باید کندوکاو و تفکر دربارهٔ مفاهیم فلسفی، یکی از اهداف اصلی باشد. «درواقع، کودک می‌تواند با شرکت در حلقه‌های کندوکاو و بحث و گفت‌وگو، یک‌سری از مهارت‌های خود را پرورش دهد و از جنبه‌های فکری و شناختی و عاطفی رشد کند. در هر داستان فکری، باید شخصیت‌هایی وجود داشته باشد که اهل جستجو و کندوکاو باشند، دلایلی برای گفتار و اعمالشان ارائه دهند و در پی یافتن پاسخ پرسش‌هایشان باشند، دلیل بیاورند و به ارائه فرضیه بپردازند و از مهارت‌های فکری در گفت‌وگوهایشان استفاده کنند. درواقع، داستان الگویی از کاربردهای مهارت‌های فکری را در اختیار کودک قرار می‌دهد» (حبیبی عراقی و دیگران، ۱۳۹۲: ۸۳).

۴. مؤلفه‌های فلسفه برای کودک در داستان

برای پیشبرد فلسفه برای کودکان، یکی از کارآمدترین ابزارها، داستان خواهد بود. در برنامهٔ فبک، باید دقت شود که هر داستانی توانایی و قابلیت لازم را ندارد و در انتخاب داستان، باید مؤلفه‌هایی را در نظر گرفت. لیمن، سه شرط بسندگی ادبی، بسندگی روان‌شناسی و بسندگی فکری را در مناسب بودن متن داستان برای کاوش فلسفی لازم و ضروری می‌داند. بر مبنای بسندگی ادبی، داستان و متن انتخابی، باید کیفیت ادبی لازم را داشته باشد و برای داشتن غنای ادبی، باورپذیری نقش اساسی دارد. ناجی یازده مؤلفه را برای باورپذیری داستان برمی‌شمارد:

۱- تجربیات زندگی ۲- جلوه حقیقی وقایع داستان ۳- پرداخت وقایع داستان (وجود رابطه علیتی بین وقایع) ۴- تغییرات زندگی و تحولات اجتماعی ۵- عکس‌العمل شخصیت‌های داستان ۶- سازگاری بین بخش‌های گوناگون داستان ۷- میزان آشنایی مخاطبان با ادب داستانی ۸- آوردن دقایق و جزئیات ۹- فضا و رنگ ۱۰- زاویه دید ۱۱- درون‌مایه (ناجی، ۱۳۹۵: ۲۳-۲۱).

بر اساس بسندگی روان‌شناسی نیز داستان باید در تناسب سنی با کودک باشد و کودک دچار نفهمی و عدم درک نشود و بتواند با تحریک‌ها روبه‌رو شده و در مورد آن‌ها بحث کند. در بسندگی فکری هم کودک با توجه به گفتگوها و حرکات، روش اندیشیدن را می‌آموزد. «از نظر لیمن، متن مکالمه‌دار که متشکل از گفتگوهای سازمان‌یافته باشد، می‌تواند حاوی ابهام، کنایه، طنز ادبی و ویژگی‌های دیگری باشد که متون دیگر، فاقد آن هستند» (فیشر، ۱۳۹۶: ۱۵۵-۱۵۶).

فیلیپ کم نیز سه ویژگی اصلی برای داستان‌های متناسب با برنامه فلسفه برای کودکان مطرح می‌کند:

الف) درون‌مایه فلسفی داشته باشد؛ یعنی دارای پرسشی کلی و باز بوده و مفاهیمی چون عدالت، دوستی، زیبایی، عشق و... در خود داشته باشد.

ب) کاوش‌پذیر باشد؛ یعنی کودک را متحیر و سرگشته کند، در ذهنش پرسش ایجاد کند، او را به جستجو وادارد و به فرضیه‌سازی، بررسی و مطالعه تشویق کند.

ج) پرگفتگو باشد و بهتر است این گفتگوها توأم با اکتشاف، هم‌فکری و مشورت نباشد (کم، ۱۳۷۹: ۳۶-۲۹).

۵. معیار سنجش داستان‌های منتخب در این دو کتاب

به‌طور کلی، در داستان و به‌موازات آن در یک متن ادبی برای کودکان، باید همواره چهار عنصر سازنده را از نظر گذراند: محور ارتباط‌شناسی، زیبایی‌شناسی، ساختاری و شناخت-شناسی.

در محور ارتباط‌شناسی، متن باید ارسال‌کننده مجموعه‌ای از پیام‌های مؤلف برای مخاطب باشد. در این محور، آنچه باید برای مخاطب قابل‌فهم باشد، پیام آن است. در محور زیبایی‌شناسی، بیداری احساس مخاطب و ایجاد واکنش عاطفی او اهمیت دارد. در محور ساختاری، متن شامل زنجیره‌ای از پیام‌هاست که در آن، ایجاد پیوند و سازمان‌دهی زنجیره پیام‌ها طوری انجام شود که منجر به بیش‌ترین تأثیر زیبایی‌شناسی شود. در محور شناخت‌شناسی نیز مؤلف به تأثیر پیام خود بر ذهن مخاطب می‌پردازد و در پی آن است که نتیجه مثبتی از درگیری عاطفی کودک با پیام متن حاصل شود. «این چهار محور به‌طور هم‌زمان و مشترک عمل می‌کنند و فقدان هر یک از آن‌ها، متن را از محدوده دنیای کودکان دور می‌سازد و یا ماهیت ادبی آن را دچار نقص می‌کند» (محمدی، ۱۳۷۸: ۱۷)

در انتخاب داستان‌های این دو کتاب، افزون بر عناصر یادشده، داستان‌هایی گزینش شده‌اند که به وسیله عنصر تخیل و هیجان با کودک ارتباط قوی برقرار می‌کند؛ چراکه کودکان دوست دارند پس از خواندن داستان‌هایی که مورد توجه آن‌ها قرار گرفته، پیرامون آن بحث کنند.

داشتن پیرنگ ساده نیز از دیگر معیارهای داستان‌های انتخابی است. «پیرنگ درست برای داستان‌های کودکان، پیرنگی است که پر از تحرک و هیجان باشد... کودک از قصه‌ای خوشش می‌آید که معمایی در آن مطرح است که باید حل شود، مشکلی که باید از میان برداشته شود و هدفی که باید به آن دست یافت» (حکیمی و کاموس، ۱۳۸۴: ۶۲).

۶. بررسی بعد فلسفی حکایت‌های منتخب

برنامه فبک سعی در نقد آموزش سنتی دارد و برای پیشبرد این امر از داستان بهره می‌برد. در این پژوهش، دو کتاب سیاست‌نامه و قابوس‌نامه به دلیل ماهیت داستانی برای کودکان انتخاب شده است. کتاب‌های سیاست‌نامه و قابوس‌نامه از جمله کتب زبان و ادب فارسی هستند که مشتمل بر آموزش مفاهیم و مسائل اخلاقی و سیاسی است. این کتاب‌ها به دلایلی از جمله: جذابیت و گیرایی خاص، شخصیت‌پردازی مناسب، اندرزهای مفید در

قالب تمثیل و داستان‌پردازی در ادبیات فارسی دارای جایگاه ارزشمندی هستند. موضوعات و مفاهیم اخلاقی طرح شده در این متون، آن‌ها را تبدیل به منابعی مناسب به منظور آموزش فبک می‌کند.

وجود ویژگی‌های یادشده در این کتاب‌ها قابلیت به کارگیری داستان‌های آن‌ها را در حوزه فلسفه برای کودکان افزایش می‌دهد. در پژوهش حاضر یکی از معیارهای اصلی در انتخاب و بررسی حکایت‌ها، محتوای فلسفی و هم‌خوانی با معیارهای فبک است. تمامی پرسش‌ها از دسته سؤالاتی هستند که در حیطه مسائل فلسفی قرار می‌گیرند و در دنیای تجربی کودکان نیز مطرح می‌شوند. این پرسش‌ها حوزه‌های گوناگون یادگیری همچون رشد فردی، مطالعات اجتماعی، ادبیات، هنر و علوم را در بر می‌گیرند و هر یک در رشد و تربیت کودک مهم و مؤثر هستند. اگر بتوان ذهن کودک را درگیر مباحث فلسفی کرد، می‌توان نحوه تفکر او را نیز رشد داد؛ بنابراین از سویی با توجه به ذهن مستعد و منعطف کودک و از سوی دیگر با توجه به این که کودکان هنوز کاملاً اجتماعی نشده‌اند، سنین کودکی مناسب‌ترین سن برای آموختن و آموزش تفکر خواهد بود.

داستان به دلیل ساختار هوشمندانه‌ای که دارد، می‌تواند دنیای خیالی را به منزله کاوش فکری خلق کند که در عین این که کودک را از بند اینجا و اکنون رها می‌سازد، به بیان روال عادی و وقایع می‌پردازد. در داستان‌های منتخب این دو کتاب، کودک به سهولت می‌تواند با شخصیت اصلی داستان هم‌ذات‌پنداری کند و خود را در موقعیت مشابه او قرار دهد. به‌طور مثال، بارها برای کودک اتفاق می‌افتد که متناسب با شرایطی که برایش به وجود می‌آید، به سمت و سوی کسی که برایش نفع دارد، رو می‌آورد.

حکایت‌های گزینش شده، واقعیتی عینی را فراهم می‌آورد که به کودک کمک می‌کند تا با مفاهیم فلسفی و تجربه‌های روزمره خود آشنا شود. همچنین، داستان‌ها می‌تواند سکوی پرشی به سؤالات شخصی کودکان به حساب آید. برای مثال، راست‌گویی و نگفتن دروغ، صداقت، وظیفه‌شناسی و... از درون‌مایه‌های خوب داستانی برای ادبیات کودک محسوب می‌شود و متناسب با شرایط سنی اوست. داستان‌های شیرین و جذاب این دو اثر ادبی می‌تواند کودکان را ترغیب کند تا به اطرافشان دقت بیش‌تری کنند، درباره

وقایع مختلف داستان فکر کنند، به جست‌وجوی راه‌حل پردازند، خود را در موقعیت شخصیت‌های داستان بگذارند و حتی در آن موقعیت، تصمیم بگیرند. داستان خوب می‌تواند در کودک انگیزه ایجاد کند و دقت و تمرکز فکری او را جلب کند تا بتواند آنچه را فرا گرفته است، در زندگی واقعی به کار گیرد. حکایت منتخب در درجهٔ اول، باید مهارت فکری لازم را دارا باشد. هر چه این مهارت بیش‌تر باشد، برای گزینش، مطلوب‌تر است؛ چراکه کودک می‌تواند به راحتی با آن ارتباط برقرار کند.

مؤلفهٔ کاربردی دیگر در انتخاب حکایت مناسب، داشتن قدرت باورپذیری است و این که در باورپذیری ضعف نداشته باشد تا بتواند واقعیات عینی را برای کودک جلوه دهد. از نکات مهم دیگر در انتخاب حکایت، تحرک‌پذیری است تا ذهن کودک را درگیر کند و بتواند او را برای رویارویی با مشکلات روزمره آماده کند.

۷. معرفی سیاست‌نامه

نام دیگر این کتاب، «سیر الملوک» می‌باشد. این کتاب، اثر خواجه نظام‌الملک بوده و در سال ۴۸۵ تألیف شده است. ملک‌شاه سلجوقی در پایان پادشاهی خود از وزرای خود می‌خواهد کتابی تألیف کنند که بهترین شیوهٔ کشورداری و تدبیر امور دین و دنیا در آن آمده باشد. این کتاب، گلچینی از قطعات گوناگون کوتاه و بلند است که از منابع مختلف جمع‌آوری شده و شامل اندرزهای نویسنده، منقولات از قرآن و احادیث و گفته‌های مشاهیر، حکایت‌هایی دربارهٔ شاهان، وزیران و امیران است که برخی حکایت‌های بلند آن دارای مکررات و حشو و زوائد است.

کتاب با مقدمهٔ مصحح آغاز شده است که در بیان شیوهٔ تصحیح است. متن کتاب دارای دو بخش و ۵۱ فصل می‌باشد که بخش اول دارای ۳۹ فصل و بخش دوم مشتمل بر ۱۱ فصل است و شامل مسائل حکومتی، سیاسی و اجتماعی دورهٔ سلجوقیان است که در آن، وضع حکومت، طبقات اجتماعی و آداب و رسوم روزگار به‌طور کامل بیان شده است. چنین به نظر می‌رسد که بخش دوم بنا به ضرورت اضافه شده است. مؤلف، در بیش‌تر فصل‌های کتاب، نخست مسئله‌ای را به صورت تعریف یا دستور اخلاقی مطرح می‌کند و

سپس آیات، روایات، احادیث، حکایات بلند و کوتاه و سخنانی از گذشتگان را در تأیید سخن خویش می‌آورد.

به‌طور کلی، نثر کتاب ساده، روشن و زیبا است. جمله‌ها کوتاه و خوش‌آهنگ بوده و هر موضوعی در نهایت اکمال و وضوح بیان شده است. این کتاب در سلامت انشا و زیبایی عبارت و درستی مطالب و تنوع موضوع، در میان کتب فارسی کم‌نظیر است.

۷-۱. داستان‌های منتخب سیاست‌نامه

این کتاب از متون گران‌سنگ زبان و ادبیات فارسی است و با توجه به این که سبک نگارش آن ساده، روشن و خالی از تصنع و تکلف است، از شاهکارهای زبان فارسی به شمار می‌آید. شعار در مورد این کتاب می‌نویسد: «سیرالملوک در نوع خود کتاب ممتازی است و عباس اقبال آن را در میان کتاب‌های فارسی، کم‌نظیر می‌شمارد و موضوع آن سیاست کشورداری، سازمان اداری و آداب و رسوم ایران در دوره سلجوقیان است» (شعار، ۱۳۷۹: ۸).

نمود عینی تعهد اجتماعی نویسنده کتاب را می‌توان در بخش‌های مختلف کتاب مشاهده کرد. به‌عنوان مثال، وی پایداری و صلح حکومت را در گرو عدل و داد دانسته است. به‌طور کلی، این کتاب را می‌توان در چهار بخش دسته‌بندی کرد:

الف- پند و اندرز

ب- نقل‌هایی از قرآن مجید، احادیث پیامبر و صحابه، گفته‌های مشاهیر و بزرگان

پ- حکایات کوتاه که بیش‌تر مربوط به پادشاهان، وزیران و امیران است.

ت- حکایات مفصل که گاهی بیش از ۱۰ صفحه می‌شوند که البته خالی از حشو هم

نیست از جمله: بهرام گور و راست روشن و سلطان محمود و قاضی ظالم.

داستان‌های منتخب سیاست‌نامه به همراه بن‌مایه و حوزه فلسفی آن‌ها در جدول (۱)

ارائه شده است.

جدول ۱. استان‌های منتخب سیاست‌نامه

فصل	عنوان حکایت	صفحه	حوزه فلسفی	بن‌مایه فکری
فصل ۲	در اخبار آمده...	۱۱	اخلاق - سیاست - منطق	وظیفه - خوب و بد - عدالت - مراتب شناخت
	گویند عبدالله عمر...	۱۲	اخلاق - سیاست - متافیزیک	کار درست و غلط - عدالت - رؤیا و واقعیت
	یکی از ملوک به گوش گران بود...	۱۳	اخلاق - سیاست - منطق	وظیفه - عدالت - حل مسئله
فصل ۴	چنان شنیدم روزگار قباد...	۲۳	اخلاق - سیاست - منطق	همدردی - عدالت - حل مسئله - تدبیرگری
فصل ۵	بعد از هفت سال و نیم...	۴۴	اخلاق - سیاست - منطق	درست و غلط - عدالت - حل مسئله
فصل ۶	شنیدم در غزنین خبازان...	۵۳	سیاست - اخلاق - منطق	عدالت - کم‌فروشی - بیان علت - تدبیرگری
فصل ۷	ابوعلی دقاق...	۵۴	اخلاق - منطق	صداقت - مراتب شناخت
فصل ۸	در روزگار عمر بن عبدالعزیز...	۷۰	اخلاق - منطق - سیاست	بخشش - تدبیر و تعقل - عدالت
فصل ۱۱	ملک روم...	۸۴	اخلاق - سیاست	رعایت حریم - قدرت
فصل ۲۴	عادت سلطان محمود...	۱۲۰	اخلاق - منطق	وظیفه - تدبیرگری
فصل ۳۳	حسین بن علی...	۱۴۷	اخلاق - سیاست	عدالت - عفو
فصل ۳۶	پسری هاشمی...	۱۵۳	اخلاق	عفو
	رسم تخمه سامانیان...	۱۵۴	اخلاق	عفو
	گویند روزی نوشروان...	۱۵۴	اخلاق - فلسفه تعلیم و تربیت - منطق	نیکویی و بخشش - آموزش - پیامد امور - تعقل
فصل ۴۰	گویند جماعتی از مستحقان...	۱۶۴	اخلاق - متافیزیک	بخشش - رؤیا - عدالت
	زید بن اسلم	۱۶۶	اخلاق - معرفت‌شناسی - منطق - سیاست	جوانمردی - وظیفه - معرفت - حل مسئله - انصاف
	اندرین معنی گویند که موسی...	۱۶۷	اخلاق	وظیفه و دلسوزی
	مردی بود در شهر مرو...	۱۶۸	اخلاق - متافیزیک - معرفت‌شناسی	دلسوزی - بخشش - رؤیا و واقعیت - حقیقت
	چون اسکندر از روم...	۲۰۳	اخلاق - منطق	ظن و اعتماد - تدبیرگری
فصل ۴۳	بزرجمهر را پرسید...	۲۰۳	منطق	قیاس

همان‌طور که در جدول (۱) دیده می‌شود، در بررسی و گزینش داستان‌های سیاست‌نامه، اخلاق به‌عنوان یکی از حوزه‌های فلسفی اصلی این کتاب مطرح و در کنار آن، از حوزه سیاست و منطق هم بهره برده شده است. در زمینه بن‌مایه، هر حکایت دارای بیش از دو عنوان از قبیل عدالت، نیکویی، قدرت، تدبیر و... است. از سوی دیگر، با مرور جدول مذکور، مشخص می‌شود که مؤلف اثر در حکایات آغازین کتاب، بیش‌تر به مسائل اخلاقی، سیاسی و منطقی پرداخته است و در حکایات پایانی اثر خود، مباحثی نظیر: معرفت‌شناسی و حتی متافیزیک را نیز مد نظر قرار داده است. این امر حاکی از آن است که مؤلف در تألیف اثر خود از شیوه آموزشی خاصی بهره گرفته است؛ بدین معنی که با حکایات ساده و شیرین با مضامین اخلاقی و منطقی، کتاب را آغاز کرده و با افزایش آگاهی مخاطب خود، وی را با همان زبان ساده و روایت دلنشین به سمت مباحث فلسفی عمیق‌تر سوق داده است. همچنین بن‌مایه‌های فکری موجود حکایات آغازین اثر نسبت به موارد مشابه حکایات پایانی، مباحث سطحی‌تری هستند. برخی موارد اخلاقی - فلسفی نظیر: عفو و عدالت نیز در بیش از یک حکایت ارائه شده‌اند که می‌تواند به‌عنوان اهمیت نسبی آن‌ها در مقایسه با سایر مباحث تلقی گردد.

۸. معرفی قابوس‌نامه

قابوس‌نامه که نام خود را از مؤلف گرفته، معرب «کیکائوس» است و امیر کیکاوس در تاریخ اسلامی به «قابوس روم» معروف است و در دایرةالمعارف اسلامی نیز به این نام ذکر شده است. «نام دیگر این کتاب، نصیحت‌نامه بوده و گاهی کتاب را اندرزنامه خوانده‌اند» (یوسفی، ۱۳۸۳: ۱۲). ناگفته نماند که بدوی در تصحیح کتاب قابوس‌نامه (۱۳۳۵) می‌نویسد: نفیسی با توجه به عبارت مؤلف - اگر از اضافات ناسخین نباشد - «کتاب النصیحه» را اسم اصلی قدیم کتاب می‌داند. این کتاب به‌منظور راهنمایی گیلان‌شاه (پسر مؤلف) و آموختن هنر زندگی و تحصیل معاش بدو نوشته شده و ۴۴ باب است که هر کدام در مورد مطلب مستقلی نوشته شده است. ملک‌الشعرای بهار این کتاب را مجموعه‌ی تمدن

اسلامی پیش از مغول نامیده و اشاره کرده است که به جرأت می‌توان آن را در صف نخستین از تراز اول نثر سلس و کامل و زیبا و مطبوع فارسی دانست (بهار، ۱۳۷۰: ۱۲۸).

دلیل روشن ارزش معانی و لطف شیوه بیان قابوس‌نامه، توجه و اقبالی است که در طی قرن‌ها از طرف فارسی‌زبانان و فارسی‌خوانان نصیب این کتاب شده است، چنان‌که سنائی غزنوی در کتاب «حدیقه الحقیقه» حکایتی از قابوس‌نامه را عیناً به نظم درآورده است. محمد عوفی نیز در «جوامع الحکایات و لوامع الروایات» و نظامی گنجوی در «خسرو و شیرین»، مطالبی از آن نقل کرده‌اند. در متون ادب فارسی، از حکایت‌های قابوس‌نامه به کرات بهره گرفته شده است که گاه با ذکر مأخذ بوده و گاه اگرچه از قابوس‌نامه یادی نکرده‌اند، ولی مشخص است که از آن بهره برده‌اند. روش انشای این کتاب، شیوه نثر مُرسَل معمول در قرن‌های چهارم و پنجم هجری قمری است و نشان‌دهنده دامنه وسیع اطلاعات مؤلف اثر می‌باشد.

۸-۱. داستان‌های منتخب قابوس‌نامه

کتاب قابوس‌نامه در باب اخلاق و سیاست به زبان فارسی نگارش یافته است. این پندنامه بی‌نظیر، جزو ادبیات تعلیمی است که نویسنده به‌منظور تربیت فرزند، رسوم لشکرکشی، مملکت‌داری، آداب اجتماعی و دانش و فنون متداول آن را نگاشته است. کتاب مشتمل بر پیشگفتار، مقدمه مصحح، متن کتاب و تعلیقات است و متن کتاب در ۴۴ باب تدوین شده است. روال کتاب بر این است که ابتدا نویسنده موضوعات مختلف از جمله: حق پدر و مادر، دانش و هنرآموزی، مملکت‌داری و... را خطاب به پسرش بیان کرده و برای توضیح بیش‌تر، حکایات ذی‌قیمتی را نقل می‌کند. کتاب لحن ساده و بی‌تکلفی دارد و سبک نگارش کتاب نثر مُرسَل یا همان نثر ساده و بی‌پیرایه است. داستان‌های منتخب قابوس‌نامه به همراه بن‌مایه و حوزه فلسفی آن‌ها در جدول (۲) ارائه شده است.

در جدول (۲)، مشخص است که در داستان‌های قابوس‌نامه، اخلاق به‌عنوان حوزه فلسفی اصلی این کتاب مطرح بوده و در کنار آن، از حوزه سیاست و منطق هم بهره برده شده است. در زمینه بن‌مایه، هر حکایت دارای بیش از دو عنوان از قبیل: عدالت، حقیقت،

قدرت، حل مسئله و... است. با بررسی جدول فوق، مشخص است که در این اثر مباحث فلسفی در حکایات آغازین اثر قرار گرفته‌اند. فلسفه‌ی علم، متافیزیک، معرفت‌شناسی و زیبایی‌شناسی از جمله مسائل مهم فلسفی محسوب می‌شود که با زبانی ساده و بی‌پیرایه در حکایات این اثر مهم به نگارش درآمده‌اند.

با توجه به اهمیت مباحث فلسفی به موازات مسائل اخلاقی، در این کتاب، بن‌مایه‌های داستان‌ها بیش‌تر به استدلال، حل مسئله، ملاک‌های تشخیص و معیارهای سنجش گرایش دارند؛ هرچند که همانند اثر ادبی اشاره‌شده در بالا، در این اثر نیز اخلاق، منطق و سیاست در راستای نیل به اهداف تعلیم و تربیتی مؤثر و صحیح، در قالب حکایات آموزنده ارائه شده‌اند.

جدول ۲. داستان‌های منتخب قابوس‌نامه

باب	عنوان حکایت	صفحه	حوزه فلسفی	بن‌مایه فکری
باب ۴	شنیدم وقتی ریس بخارا...	۱۵	اخلاق - منطق	معیار سنجش عمل - استدلالات
باب ۶	چنان شنودم در آن روزگار...	۲۲	اخلاق - فلسفه علم - زیبایی‌شناسی	کار خوب - سودمندی علم - حل مسئله
	چنین گویند روزی افلاطون...	۲۹	زیبایی‌شناسی - معرفت	ارزش ذاتی گهر - شناخت
	به روزگار خسرو پرویز...	۳۱	اخلاق - فلسفه علم	تواضع - سودمندی علم
باب ۷	چنان شنودم هارون رشید...	۳۶	اخلاق - منطق	خوب و بد گفتن - تدبیرگری
	حکایت کنند در شهر ری...	۴۷	معرفت‌شناسی - متافیزیک	حقیقت - تقدیر
	شنیدم مردی صد ساله...	۴۸	اخلاق	عدم تمسخر
باب ۱۰	شنیدم وقتی اسماعیل عباد...	۵۴	اخلاق - منطق	درست و غلط - تعقل و تدبیر
باب ۱۲	شنودم وقتی معتصم...	۶۲	اخلاق - منطق - سیاست	بخشش - مهمان‌داری - تدبیرگری و تعقل - قدرت
باب ۱۹	چنین گویند عمرولیت...	۸۳	منطق - اخلاقی - معرفت - شناسی	تعقل و تدبیر - درست و غلط کار - حقیقت
باب ۲۲	چنین شنیدم مردی سحرگاهی...	۹۱	اخلاق	امانت‌داری
باب ۲۷	چون گشتاسف...	۱۱۵	اخلاقی - فلسفه علم - منطق	وظیفه و کار - سودمندی علم - تعقل

باب	عنوان حکایت	صفحه	حوزه فلسفی	بن‌مایه فکری
				و تدبیر
باب ۲۸	چنان شنودم که سقراط...	۱۲۰	منطق - معرفت‌شناسی	حل مسئله - حقیقت
باب ۲۹	شنیدم در خراسان عیمناری...	۱۲۳	منطق	تدبیرگری
باب ۳۰	شنیدم به روزگار معاویه...	۱۳۰	اخلاق - منطق - سیاست	عفو - قیاس و تدبیرگری - انصاف و قدرت
باب ۳۲	شنودم مردی بود گوسفندوار...	۱۴۹	اخلاق	صداقت و عدم خیانت
باب ۳۷	به روزگار فضلون...	۱۷۹	اخلاقی - منطق	درست و غلط - تجانس
باب ۳۹	شنودم صاحب اسماعیل...	۱۸۶	زیبایی‌شناسی - منطق	زیبایی - بیان دلیل (تمرین و تکرار)
باب ۴۰	چنین شنیدم که ملکی...	۱۹۵	اخلاق - منطق - سیاست	عفو - تدبیرگری - بیان علت - قدرت و انصاف
باب ۴۲	چنان که سلطان طغرل...	۲۰۵	منطق - معرفت‌شناسی	قیاس - حقیقت
	شنودم به روزگار جد...	۲۰۷	اخلاق - منطق - سیاست	وظیفه - پیامد تأخیر در کارها - عدالت
	شنودم اسکندر به جنگ...	۲۱۶	اخلاق	جوانمردی
باب ۴۴	چنان شنودم که دو صوفی...	۲۲۶	اخلاق	درستی (جوانمردی)

۹. ارزیابی داستان‌های گزینش شده

داستان‌های منتخب این دو کتاب، با توجه به سه معیار مهارت فکری، تلقین و کندوکاو‌پذیری بررسی شده‌اند. برای تحلیل حکایت‌های این دو کتاب، در داستان‌ها برای هر کدام از این سه معیار، سه درجه کم، متوسط و زیاد در نظر گرفته شده است.

۹-۱. درجه مقیاس حکایت‌ها

پیش‌از این که درجه مقیاس حکایت‌ها تشریح شود، ضروری است اشاره شود که با توجه به روش تحلیلی مورد استفاده در ارزیابی حکایت‌ها، ممکن است اختلاف بسیار اندکی وجود داشته باشد که چندان جای تأمل نخواهد داشت. نگارندگان سعی کرده‌اند که درجه‌بندی‌ها بیش‌تر بر اساس ویژگی‌ها و مؤلفه‌های داستان‌های فبک باشد.

- در مهارت تفکر، اگر به یک مورد اشاره شود، درجه تفکر کم؛ اگر به دو یا سه مورد اشاره شده باشد، درجه تفکر متوسط و اگر به بیش از سه مورد اشاره شده باشد، درجه تفکر زیاد در نظر گرفته شده است.

- در معیار تلقین، اگر نتیجه به صورت گذرا و بیش تر به مخاطب واگذار شده باشد، درجه کم؛ اگر تنها در پایان داستان اشاره شود، به آن درجه متوسط و اگر بارها و به کرات مخاطب را به سوی هدف معینی رهنمون کند، به آن درجه زیاد داده شده است.

- در معیار کندوکاو، اگر پرسش به صراحت بیان نشود و بتوان از مفهوم داستان، طرحی را مورد بحث قرار داد، درجه کم؛ اگر فقط پرسش طرح شود و زیاد بدان پرداخته نشود، درجه متوسط و اگر به صراحت تمام بحثی را مطرح و مورد چالش قرار داده باشد، برای آن حکایت، درجه زیاد در نظر گرفته شده است.

۹-۲. ارزیابی مقیاس حکایت‌های سیاست‌نامه و قابوس‌نامه

در ارزیابی مقیاس حکایت‌ها، ابتدا مهارت فکری موجود در حکایت مشخص شده است؛ اگر حوزه فلسفی ذکر شده در داستان، بیش از سه مورد باشد (مثلاً بیش از سه حوزه فلسفی اخلاق، منطق، سیاست و معرفت را در برگیرد)، به آن درجه زیاد داده می‌شود. اگر در کنار اخلاق از حوزه فلسفی دیگری همانند منطق یا معرفت استفاده شده باشد، به آن درجه متوسط اختصاص داده شده و چنانچه فقط به یک حوزه فلسفی مثل اخلاق اشاره شده باشد، در آن صورت درجه تفکر آن کم به حساب می‌آید.

در ارزیابی معیار تلقین، اگر مؤلف از همان ابتدا نتیجه داستان را در قالب جمله یا عنوان حکایت و یا در قالب جملات گوناگون ذکر کند، درجه تلقین حکایت زیاد خواهد شد. اگر فقط در پایان حکایت از نتیجه صحبت کند، درجه آن متوسط و چنانچه داستان، یک موضوع را به صورت یک موقعیت سؤال‌برانگیز در خلال داستان مطرح کند، کودکان را به بحث و گفت‌وگو سوق دهد، نظر قطعی درباره درست بودن یا غلط بودن چیزی ارائه دهد، به نتیجه‌گیری خاصی نپردازد و بحث و در نهایت نتیجه‌گیری را به عهده خود کودک واگذار کند، در آن صورت دارای درجه تلقین کم به حساب خواهد آمد؛

زیرا در هیچ جایی از داستان، نشانی از القای تفکری خاص بر مخاطب دیده نمی‌شود و به مخاطب استقلال فکری می‌دهد.

در معیار کندوکاو نیز اگر در طول حکایت یا داستان با صراحت، موضوعی عنوان شود و ذهن کودک را به تلاش وادارد، آن داستان دارای درجهٔ تلقین زیادی خواهد بود؛ چراکه ذهن کودک را با موضوعی خاص درگیر می‌کند و موجب تکاپوی ذهن کودک خواهد شد و پایان بستهٔ داستان، مانع از کندوکاو ذهن کودک خواهد شد. اگر در طول حکایت، پرسشی را مطرح کند ولی چندان که باید و شاید به آن موضوع پرداخته نشود و نتواند ذهن مخاطب کودک را درگیر کند، در آن صورت کندوکاوی متوسط رقم خواهد خورد. چنانچه در خلال داستان نتوان پرسش خاصی را مطرح کرد و یا فقط بتوان از کلیت داستان، پرسشی را مطرح نمود، در این صورت درجهٔ کندوکاو کم ارزیابی می‌شود.

درجهٔ مقیاس حکایت‌های سیاست‌نامه بر اساس معیارهای اصلی برنامهٔ فبک (مهارت فکری، تلقین و کندوکاوپذیری) در جدول (۳) و درجهٔ مقیاس داستان‌های قابوس‌نامه در جدول (۴) ارائه شده است.

جدول ۳. ارزیابی درجهٔ مقیاس حکایت‌های سیاست‌نامه

عنوان حکایت	مهارت‌های فکری	کندوکاو	تلقین
در اخبار آمده...	زیاد	متوسط	متوسط
گویند عبدالله عمر...	زیاد	زیاد	زیاد
یکی از ملوک به گوش گران بود...	زیاد	زیاد	متوسط
چنان شنیدم روزگار قباد...	زیاد	زیاد	زیاد
بعد از هفت سال و نیم...	زیاد	زیاد	زیاد
شنیدم در غزنین خبازان...	زیاد	زیاد	متوسط
ابوعلی دقاق...	متوسط	متوسط	متوسط
در خبر است روزگار عمر بن عبدالعزیز...	زیاد	زیاد	کم
ملک روم...	متوسط	زیاد	متوسط
عادت سلطان محمود...	متوسط	متوسط	کم
حسین بن علی...	متوسط	متوسط	متوسط
پسری هاشمی...	کم	کم	کم

عنوان حکایت	مهارت‌های فکری	کندوکاو	تلقین
گویند روزی نوشروان...	زیاد	متوسط	متوسط
رسم تخمه سامانیان...	کم	کم	کم
گویند جماعتی از مستحقان...	زیاد	متوسط	کم
زید بن اسلم...	زیاد	زیاد	کم
اندروین معنی گویند که موسی...	کم	کم	کم
مردی بود در شهر مرو...	زیاد	زیاد	متوسط
چون اسکندر از روم...	متوسط	زیاد	متوسط
بزرگمهر پرسید...	کم	متوسط	کم

جدول ۴. ارزیابی درجه مقیاس حکایت‌های قابوس‌نامه

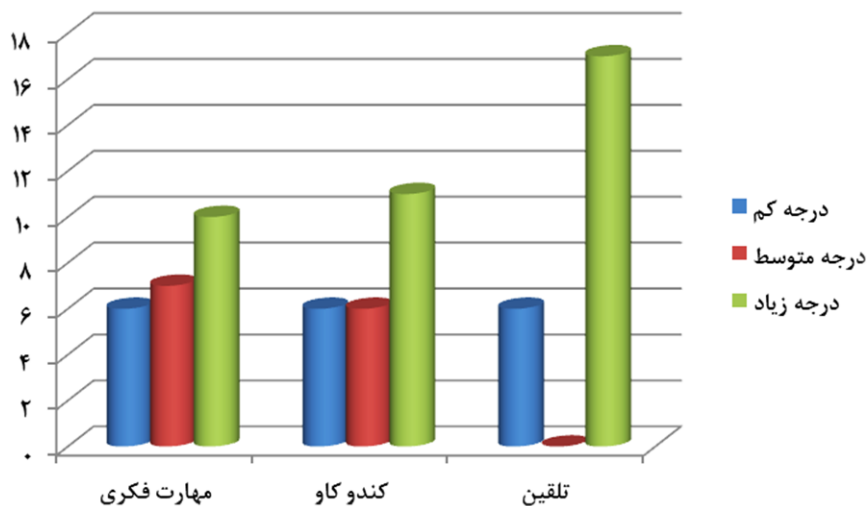
عنوان حکایت	مهارت‌های فکری	کندوکاو	تلقین
شنیدم وقتی ریس بخارا...	متوسط	متوسط	کم
چنان شنودم در آن روزگار...	زیاد	زیاد	متوسط
چنین گویند روزی افلاطون...	متوسط	متوسط	متوسط
به روزگار خسرو پرویز...	متوسط	متوسط	متوسط
چنان شنودم هارون رشید...	متوسط	متوسط	متوسط
حکایت کنند در شهر ری...	متوسط	کم	کم
شنیدم مردی صد ساله...	کم	متوسط	متوسط
شنیدم وقتی اسماعیل عباد...	متوسط	متوسط	متوسط
شنودم وقتی معصم...	زیاد	زیاد	متوسط
چنین گویند عمرولیث...	زیاد	متوسط	متوسط
چنین شنیدم مردی در سحرگاهی...	کم	متوسط	متوسط
چون گشتاسف...	زیاد	زیاد	متوسط
چنان شنودم که سقراط...	متوسط	متوسط	کم
شنیدم در خراسان عیاری...	کم	متوسط	متوسط
شنیدم به روزگار معاویه...	زیاد	زیاد	متوسط
شنودم مردی بود گوسفندوار...	کم	کم	کم
به روزگار فضلون...	متوسط	متوسط	متوسط
شنودم صاحب اسماعیل...	متوسط	کم	کم
چنین شنیدم که ملکی...	زیاد	زیاد	متوسط

عنوان حکایت	مهارت‌های فکری	کندوکاو	تلقین
چنان که سلطان طغرل...	متوسط	کم	متوسط
شنودم به روزگار جد...	زیاد	زیاد	متوسط
شنودم اسکندر به جنگ...	کم	کم	کم
چنان شنودم که دو صوفی...	کم	کم	متوسط

با توجه به درجه مقیاس حکایت‌های سیاست‌نامه و داستان‌های قابوس‌نامه بر اساس معیارهای برنامه فبک که در جدول‌های (۳) و (۴) ارائه شده‌اند، فراوانی آن‌ها به ازای هر کدام از معیارها در جدول‌های (۵) و (۶) ارائه شده و در شکل‌های (۱) و (۲) نشان داده شده است.

جدول ۵. مهارت‌های فکری، کندوکاو و تلقین در قابوس‌نامه (۲۳ حکایت)

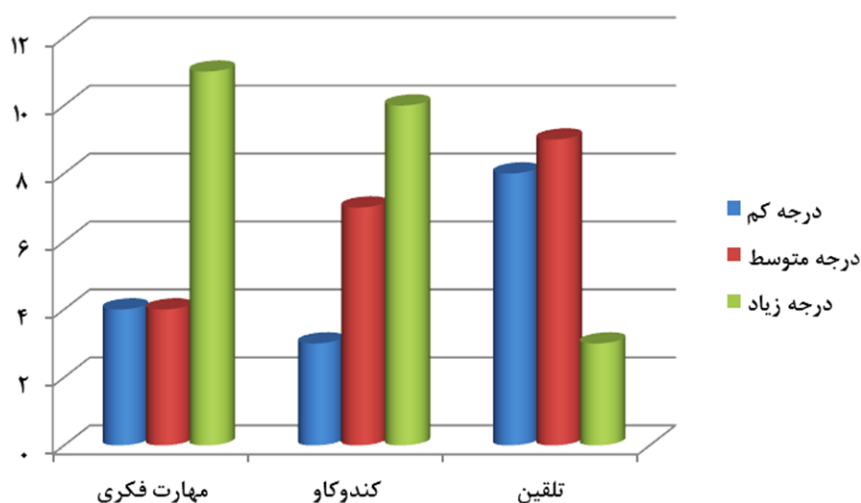
قابوس‌نامه	مهارت فکری	کندوکاو	تلقین
درجه کم	۶ داستان	۶ داستان	۶ داستان
درجه متوسط	۷ داستان	۶ داستان	—
درجه زیاد	۱۰ داستان	۱۱ داستان	۱۷ داستان

شکل ۱. نمودار فراوانی مهارت‌های فکری، کندوکاو و تلقین در قابوس‌نامه

جدول ۶. مهارت‌های فکری، کندوکاو و تلقین در سیاست‌نامه (۲۰ حکایت)

سیاست‌نامه	مهارت فکری	کندوکاو	تلقین
درجه کم	داستان ۴	داستان ۳	داستان ۸
درجه متوسط	داستان ۴	داستان ۷	داستان ۹
درجه زیاد	داستان ۱۱	داستان ۱۰	داستان ۳

شکل ۲. نمودار فراوانی مهارت‌های فکری، کندوکاو و تلقین در سیاست‌نامه

بر اساس نتایج تحلیل‌های صورت گرفته در داستان‌های قابوس‌نامه که در شکل (۱) نشان داده شده است، اختصاص درجه زیاد به مهارت‌های سه‌گانه مورد بررسی، نشان می‌دهد که داستان‌های این اثر ادبی فاخر می‌تواند در قالب فلسفه برای کودکان مورد استفاده قرار بگیرد. البته لازم به ذکر است که فراوانی مهارت تلقین در داستان‌های این اثر ادبی کهن، به مراتب بیش‌تر از دو مهارت دیگر است. همچنین بر اساس شکل (۲)، مشخص است که در حکایات سیاست‌نامه مهارت‌های کندوکاو و فکری، به مراتب بیش‌تر از مهارت تلقین به کار گرفته شده است؛ هرچند که مهارت تلقین با اختصاص درجه متوسط به خود، نشانگر این واقعیت است که کارکرد این مهارت نیز تقریباً در این اثر قابل قبول است. با این‌همه،

این اثر نیز مؤلفه‌های لازم برای برنامه‌ی فبک را دارا بوده و می‌تواند در قالب اثر داستانی سازگار با برنامه‌ی فلسفه برای کودکان مورد استفاده قرار بگیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، به بررسی محتوای دو کتاب «سیاست‌نامه» اثر خواجه نظام‌الملک طوسی و «قابوس‌نامه» اثر عنصرالمعالی کیکاوس و میزان تناسب آن‌ها با اهداف فلسفه برای کودکان پرداخته شد. برای این منظور، با توجه به ویژگی‌هایی که برای داستان‌های فلسفی فبک که شامل داشتن محتوای فلسفی، آموزش مهارت‌های تفکر، پایان‌بندی غیرتلقینی، چالش‌انگیزی و کندوکاو برای کودکان است، به بررسی داستان‌های این دو کتاب پرداخته شد. البته در این دو کتاب، داستان‌هایی مطرح است که گاهی برای سن کودک مناسب نیست که از آن‌ها صرف‌نظر شد.

در این پژوهش، سعی بر این بود تا داستان‌هایی از این دو کتاب استخراج شوند که بیش‌ترین تناسب و همخوانی را با این ویژگی‌ها داشته باشند. در ادامه، داستان‌ها بر اساس حوزه فکری و بن‌مایه دسته‌بندی شده و با توجه به ویژگی‌های مذکور برنامه فبک، شاخصه‌های آن‌ها با درجه مقیاس کم، متوسط و زیاد تعریف شدند و بر اساس آن به ارزیابی داستان‌ها پرداخته شد. در نهایت، نتایج پژوهش در قالب جدول‌ها و نمودارها ترسیم و ارائه شدند.

نتیجه حاصل از این پژوهش بر آن است که این دو کتاب، می‌توانند مفاهیم فلسفی را در قالب تجربیات روزمره برای کودکان مطرح کنند و ذهن آن‌ها را به تلاش وادارد و از این طریق، مهارت تفکر را به آن‌ها بیاموزند. از این رو، دو کتاب سیاست‌نامه و قابوس‌نامه به دلیل داشتن مفاهیم فلسفی و غنای لازم ادبی، منبع قابل تأمل و مناسبی برای برنامه فبک محسوب می‌شوند و با توجه به این امر که آثار ترجمه‌شده فرهنگی می‌تواند مروج فرهنگ غیربومی و غیرایرانی باشد، با استفاده از ظرفیت‌های موجود در فرهنگ بومی و به‌ویژه در داستان‌های کهن متثور و منظوم ادب فارسی، می‌توان گام مؤثری در راستای بومی‌سازی (به شرط اندکی تعدیل و بازنویسی اصولی) این برنامه برداشت.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Zeinab Amozegar <http://orcid.org/0000-0003-1057-609X>

Bahman Nozhat <http://orcid.org/0000-0002-9023-2352>

منابع

- امی، زهرا و قراملکی، احد فرامرزی. (۱۳۸۴). مقایسه سبک‌های لیپمن و برنی فیر در فلسفه برای کودکان. *فصلنامه پژوهشی اندیشه نوین دینی*، ۱(۲)، ۷-۲۳.
- بهار، محمد تقی. (۱۳۷۰). *سبک‌شناسی یا تاریخ‌تطور‌نشر فارسی*. چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.
- حکیمی، محمود و کاموس، مهدی. (۱۳۸۴). *مبانی ادبیات کودک و نوجوان*. تهران: آرون.
- خواجeh نظام‌الملک طوسی. (۱۳۷۹). *سیاست‌نامه*. انتخاب و شرح: جعفر شعار. تهران: نشر قطره.
- _____ (۱۳۴۴). *سیاست‌نامه*. با حواشی محمد قزوینی و تصحیح مجدد مرتضی مدرس چهاردهی. چاپ دوم. تهران: زوار.
- شریفی‌نسب، مریم. (۱۳۸۸). *فلسفه ادبیات کودک و فلسفه در ادبیات کودک: تضاد یا تعامل*. فرهنگ، (۶۹)، ۳۴۱-۳۵۷.
- صفایی‌مقدم، مسعود. (۱۳۸۸). *برنامه آموزش فلسفه به کودکان*. *فصلنامه علمی-پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء*، ۸(۲۶ و ۲۷)، ۱۶۱-۱۸۴.
- عنصرالمعالی کیکاوس. (۱۳۸۳). *قابوس‌نامه*. انتخاب و توضیح غلامحسین یوسفی. چاپ نهم. تهران: انتشارات علمی.
- _____ (۱۳۳۵). *قابوس‌نامه*. تصحیح: امین عبدالمجید بدوی. چاپ ششم. تهران: آتشکده.
- فیشر، رابرت. (۱۳۹۶). *آموزش تفکر به کودکان*. ترجمه: مسعود صفایی‌مقدم و افسانه نجاریان. چاپ چهارم. تهران: گوزن.
- قائدی، یحیی. (۱۳۹۵). *بررسی مبانی نظری فلسفه برای کودک*. تهران: مرآت.
- _____ (۱۳۹۵). *آموزش فلسفه به کودکان - بررسی مبانی نظری*. تهران: دواوین.
- کم، فیلیپ. (۱۳۸۹). *با هم فکر کردن*. ترجمه: مژگان رشتچی و فرزانه شهرتاش. تهران: شهرتاش.

- _____ (۱۳۷۹). *داستان‌های فکری (۱) کندوکاوی فلسفی برای کودکان*. ترجمه: احسانه باقری. تهران: امیر کبیر.
- لیپمن، متیو. (۲۰۰۳). *مصاحبه با مهر نیوز*. www.mehrnews.com
- محمدی، محمدهادی. (۱۳۷۸). *چهار محور سازنده متن ادبی کودکان*. نشریه زبان و ادبیات و پژوهش‌نامه ادبیات کودکان و نوجوانان، (۶)، ۷-۱۴.
- ناجی، سعید. (۱۳۹۳). *کندوکاوی فلسفی برای کودکان و نوجوانان*. جلد ۱. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- _____ (۱۳۹۵). *معیار فبک برای داستان، نقد و بررسی داستان‌های مورد استفاده برای آموزش تفکر در ایران*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ناجی، سعید و قاضی‌نژاد، پروانه. (۱۳۸۶). *بررسی نتایج برنامه فلسفه برای کودکان روی مهارت‌های استدلالی و عملکرد رفتاری کودکان*. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، (۷)، ۲-۱۲۳-۱۴۹.

References

- Ansir al-Maali Kikau. (2004). *Qaboos Name. Selection and Explanation of Gholamhossein Yousefi*. 9th edition. Tehran: Scientific Publications. [In Persian]
- _____ . (1956.) *Qaboos Name*. Edited by: Amin Abdul Majid Badavi. 6th edition. Tehran: Ateshkodeh. [In Persian]
- Bahar, M. T. (1991). *Stylistics or the History of the Development of Persian prose*. Second edition. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Fisher, R. (2017). *Teaching Children to Think*. Translation: Masoud Safai Moghadam and Afshana Najarian. 4th edition. Tehran: Gozen. [In Persian]
- Hakimi, M., Kamos, M. (2005). *Basics of Children and youth Literature*. Tehran: Aron. [In Persian]
- Khawaja Nizam-ul-Molk Tusi. (2000). *Siyasat-Nameh. Selection and description*: Jafar Shaar, Tehran: Nashre Ghatrah. [In Persian]
- _____ . (1965). *Siyasat-Nameh*. With footnotes by Mohammad Qazvini and re-edited by Morteza Madrasi Charadehi. second edition. Tehran: Zovar. [In Persian]
- Lipman, M. (2003). *Interview with Mehr News*. www.mehrnews.com [In Persian]
- Lipman, M. (1992). *Studies in philosophy for children*, Harry Stottlemeier's Discovery, Edited by: Sharp, A.M. and Ronald, F., Philadelphia: Reed Temple University Press.

- Lyle, S., & Thomas-Williams, J. (2012). Dialogic practice in primary schools: how primary head teachers plan to embed philosophy for children into the whole school. *Educational Studies*, 38(1), 1-12.
- Low, P. (2010). *Think Together Translation: Mozhgan Rashtchi and Farzaneh Shahrtash*. Tehran: Shahrtash.
- . (2000). *Intellectual Stories (1) Philosophical Exploration for Children*. Translation: Ehsane Bagheri. Tehran: Amir Kabir.
- Naji, S. (2014). *Philosophical Exploration for Children and Teenagers*. Volume 1. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- . (2016). *Fabak Criteria for Stories, Criticism and Review of Stories used to Teach Thinking in Iran*. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Naji, S., Ghazi-Nejad, P. (2007). Investigation of the Results of Philosophy Program for Children on Children's Reasoning Skills and Behavioral Performance. *Curriculum Studies Quarterly*, 2(7), 123-149. [In Persian]
- Qaidi, Y. (2016). *Studying the Theoretical Foundations of Philosophy for Children*. Tehran: Merat. [In Persian]
- . (2016). *Teaching Philosophy to Children - Examining the Theoretical Foundations*. Tehran: Dovain. [In Persian]
- Omy, Z., Karamelki, Ahad, F. (2005). Comparison of Lipman's and Bernie Fair's styles in philosophy for children. *New Religious Thought Research Quarterly*, (2), 7-23. [In Persian]
- Safai Moghadam, M. (2009). Philosophy Education Program for Children. *Al-Zahra University Scientific-research Quarterly of Humanities*, 8(26&27), 161-184. [In Persian]
- Sharifi Nasab, M. (2009). *Philosophy of Children's Literature and Philosophy in Children's Literature: Conflict or Interaction*. *Farhang*, (69), 341-357. [In Persian]
- Mohammadi, M. H. (1999). Four Axes that Make up Children's Literary Text. *Journal of Language and Literature and Literature Research for Children and Teenagers*, (6), 7-14. [In Persian]

استناد به این مقاله: آموزگار، زینب، نزهت، بهمن. (۱۴۰۲). خوانش و مقایسه فکری سیاست‌نامه و قابوس‌نامه بر اساس نظریه P4C. *متن پژوهی ادبی*، ۲۷(۹۵)، ۶۹-۹۶. doi: 10.22054/LTR.2021.49741.2939

Literary Text Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.